

Janusz Mariański, *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, ss. 222.

Książka Janusza Mariańskiego *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie* poświęcona jest współczesnym przemianom zachodzącym w sferze religijności. Jest to temat bardzo aktualny z uwagi na to, że tematyka religijności cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Zainteresowanie to jest nie tylko domeną teologów i ludzi Kościoła, socjologów, psychologów czy przedstawicieli innych dziedzin nauki, lecz wydaje się coraz bardziej powszechne. Na przykład popularny, szczególnie wśród młodych odbiorców, portal internetowy Onet.pl przed świętami Bożego Narodzenia na pierwszej stronie zamieszcza artykuł J. Trenknera *Cud w Berlinie*, gdzie można przeczytać, iż

nowym bohaterem niemieckiego rynku księgarskiego jest Bóg (...) na liczącej 20 pozycji liście bestsellerów tygodnika „Spiegel” aż osiem tytułów traktowało o Bogu i tematach duchowych¹.

Ale nie tylko rosnące zainteresowanie literaturą poświęconą duchowości, lecz również znaczący wzrost popularności – zwłaszcza wśród ludzi młodych – pielgrzymek i różnego rodzaju imprez organizowanych przez Kościoły wskazuje na to, że nawet w pozornie tak silnie zsekularyzowanych społeczeństwach, jak niemieckie, nie wygasło zainteresowanie sprawami religii. Można powiedzieć więcej: zainteresowanie to wciąż przybiera na sile.

Zjawisko to może wydawać się niezrozumiałe dla tych, którzy uwierzyli w bardzo popularną jeszcze do niedawna tezę, że modernizacja społeczna niesie z sobą w sposób konieczny spadek znaczenia religii. Zgodnie z takim założeniem prędzej czy później należałoby spodziewać się całkowitego zmarginalizowania religii, która miałaby stać się swego rodzaju reliktem, pielęgnowanym

jeszcze przez jakiś czas przez nieliczne grupy społeczne, później zaś zanikłaby całkowicie.

Dlaczego więc te prognozy się nie sprawdzają? Na to pytanie oraz wiele innych pytań związanych ze współczesną religijnością odpowiedzi stara się udzielić J. Mariański w swojej książce. Jest to solidnie opracowane i rzetelne studium socjologiczne poświęcone procesom przemian religijności w warunkach globalizacji. Głównym celem książki jest przedstawienie rzeczywistości religijnej krajów Europy Zachodniej, Autor nie zapomina jednak o przedstawieniu jej w szerszym kontekście europejskim i światowym. Skłania się bowiem ku tezie, że ten stopień sekularyzacji, jaki zaobserwować można w Europie Zachodniej, jest w skali światowej pewnym wyjątkiem, dlatego nie można w sposób bezrefleksyjny uogólniać wniosków o sytuacji religii sformułowanych na gruncie europejskim i przedstawiać ich jako tendencji globalnych.

Tytuł publikacji *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie* jest nieco mylący, sugeruje bowiem, że mamy do czynienia z uporządkowaniem rozległej problematyki według tych dwóch kryteriów, a więc z jednej strony sekularyzacji, czyli mówiąc najogólniej, wyzwalać się kolejnych dziedzin życia spod wpływu religii (przynajmniej tej zinstytucjonalizowanej), z drugiej zaś strony desekularyzacji, czyli odradzania się religii w sferze indywidualnej, a także jej ponownego wkraczania w dziedziny państwa, polityki itp. Tym dwóm zagadnieniom poświęcone są dwie pierwsze części książki. Nie mniej istotna dla zrozumienia współczesnej religijności jest jednak tematyka poruszona w części trzeciej: wpływ globalizacji na przemiany w sferze religijnej, zarówno te idące w kierunku sekularyzacji, jak i desekularyzacji. Podczas gdy dwa pierwsze rozdziały zawierają analizy z dziedziny socjologii religii, to sporą część rozważań zawartych w ostatnim rozdziale należałoby zaliczyć do dziedziny socjologii moralności.

Rozdział pierwszy zawiera wnikliwą analizę tezy sekularyzacyjnej, która jeszcze 30 lat temu stanowiła w naukach społecznych główny paradygmat umożliwiający ukazanie relacji religii i nowoczesności. Autor przedstawia różnorodne treści zawarte w pojęciu „sekularyzacja” w teologii oraz w naukach społecznych. Prezentuje klasyczne teorie sekularyzacji zakładające korelację między modernizacją a zanikaniem wierzeń religijnych, a także najnowsze modele i teorie odnoszące się do analizy religijności.

Rozważania teoretyczne poparte są najnowszymi danymi empirycznymi na temat sytuacji w różnych krajach Europy: w Holandii, Niemczech, Szwajcarii, Hiszpanii, we Włoszech i Francji, a także w krajach postkomunistycznych. Dane te pozwalają na stworzenie bardzo szczegółowego obrazu sekularyzacji naszego kontynentu, dostarczając zarazem ciekawych informacji na temat motywów członkostwa w Kościele, poglądów społecznych na temat roli Kościoła w polityce oraz orientacji religijnych młodzieży. Wyniki badań empirycznych potwierdzają tezę o rozluźnieniu więzi z Kościołami i spadku ich społecznego znaczenia, wskazują na rozwój pluralizmu religijnego i religijnej indywidualizacji. Teza sekularyzacji jest więc prawdziwa, jednakże tylko w odniesieniu do religii instytucjonalnej. Kryzys instytucji nie oznacza bowiem zaniku religijności, a rozwój religijny nie zmierza bynajmniej w kierunku ateizmu, lecz nowych form religijności.

Tym właśnie zjawiskom transformacji religii poświęcony jest rozdział drugi. J. Mariański wykazuje tu, że również w silnie zsekularyzowanych społeczeństwach pojawia się potrzeba duchowości, czego skutkiem jest renesans religii, choć w zmienionej postaci. Analiza procesu desekularyzacji musi uwzględniać dwa zasadnicze problemy: przekształcanie się religijności opartej na więzi z Kościołem w pozakościelną oraz przejście od religijności wspólnotowej do zindywidualizowanej. Aby móc adekwatnie ukazać te przemiany, należy pamiętać o tym, że religijność nie może być utożsamiana z kościelnością. Wynikają z tego znaczące trudności w analizie socjologicznej, ponieważ pozakościelna religijność ma charakter w dużym stopniu nieokreślony, a w związku z tym tradycyjne pojęcia i metody socjologiczne nie wystarczają do jej zbadania. Jednakże tylko wielowymiarowe ujęcie religijności, uwzględniające oprócz praktyk religijnych również wiarę przeżywaną indywidualnie oraz religijnie motywowane wzory zachowań i postawy, może dać pełniejszy i niezafałszowany obraz współczesnej rzeczywistości religijnej. Autor wskazuje na cechy charakterystyczne religijności pozakościelnej i różne wymiary dezinstytucjonalizacji. Na szczególną uwagę zasługują tu rozważania dotyczące przyczyn powrotu *sacrum* – tych generowanych przez rozwój społeczny i tych związanych z ludzką potrzebą transcendencji stanowiącą integralny składnik osobowej tożsamości.

Najważniejszą obecnie tendencją przemian w religijności jest, według J. Mariańskiego, indywidualizacja religijna, rozumiana

jako wyzwalenie się jednostki spod obowiązujących ją dotychczas modeli religijności i kształtowanie przez nią własnej biografii religijnej w warunkach pluralizmu ofert religijnych. Autor dokonuje przeglądu szerokiego spektrum form religijności pozakościelnej i zindywidualizowanej, ukazując jednocześnie społeczne uwarunkowania, które sprawiają, że nowe ruchy religijne wydają się niektórym lepszą odpowiedzią na ich tęsknotę za duchowością niż tradycyjna religia reprezentowana przez Kościoły.

Rozdział trzeci poświęcony jest ważnemu problemowi, jaki stanowią wzajemne relacje globalizacji i religii. J. Mariański zestawia z sobą pozytywne oraz negatywne skutki globalizacji. Może ona być sprzymierzeńcem religii, ale również w niektórych swoich aspektach może jej zagrażać czy hamować jej rozwój. Globalizacja stanowi wielkie wyzwanie dla socjologów religii, ponieważ zbadanie przemian religijnych we współczesnym świecie nie jest możliwe bez analizy procesów globalizacyjnych. Poczucie zagrożenia związane z przemianami, jakie dokonują się w wyniku globalizacji, sprawia, iż niektórzy szukają oparcia w ruchach o charakterze fundamentalistycznym. Autor szczegółowo analizuje zjawisko fundamentalizmu i prognozuje dalszy rozwój takich nurtów, które wraz z pogłębiającą się modernizacją będą nadal zyskiwać na popularności. Dużo uwagi poświęca wpływowi globalizacji na wartości i normy moralne, szczególnie te wywodzące się z religii. Globalizacja prowadząca do zaniku tradycyjnych społeczności sprawia, że tradycyjne wartości ulegają relatywizacji. Prowadzi to do agnostycyzmu moralnego, zatarcia różnicy między dobrem a złem, do postawy zwątpienia w to, że istnieją jakiegokolwiek normy o charakterze obiektywnym. Moralność wyzwala się spod wpływów religii i Kościoła, a wartości pragmatyczne zaczynają dominować nad wartościami moralnymi. J. Mariański przestrzega przed niebezpieczeństwami związanymi z permisywizmem moralnym i podkreśla, że globalizujący się świat potrzebuje uniwersalnego światowego etosu, zawierającego elementarne wartości wspólne dla wszystkich społeczeństw, ponieważ jest on niezbędny dla funkcjonowania ludzkiej społeczności.

Najbardziej podstawową wartością, na której musi opierać się porządek moralny, jest niezbywalna godność osoby ludzkiej. Dlatego też wielkie religie światowe mogą odegrać znaczącą rolę w budowaniu społeczeństwa światowego opartego na uniwersalnych wartościach. W takim sensie globalizacja otwiera nowe

perspektywy przed religią i Kościołem, który powinien poszukiwać nowych form działalności opartych na dialogu z pluralistycznym społeczeństwem.

Książka J. Mariańskiego stanowi cenny wkład we współczesną dyskusję nad kierunkami rozwoju nowoczesnej religijności. Ponieważ na przemiany te wpływają bardzo złożone relacje i różnorodne oddziaływania rozmaitych czynników społecznego rozwoju, Autor sprzeciwia się opisowi rzeczywistości religijnej w ramach jednego paradygmatu i poszukuje nowych sposobów interpretacji współczesnych przemian religijności. Nie odrzucając całkowicie paradygmatu sekularyzacji, który może okazać się przydatny do wyjaśniania pewnych aspektów zmian religijnych, wskazuje na przydatność innych, komplementarnych modeli interpretacji przemian religijności. Zwraca uwagę na to, iż nowe spojrzenie na tę sferę życia społecznego wymaga wyjścia poza tradycyjne metody jej badania i otwarcia na różnorodność współczesnych zjawisk religijnych.

Znaczącym walorem tego studium jest to, iż przemiany religijności przedstawione są w szerokim kontekście społeczno-kulturowym, a nie tylko z perspektywy lokalnej. Jasna, przejrzysta konstrukcja książki pomaga zrozumieć główne kierunki zmian zachodzących w sferze religijnej. Na uwagę zasługuje bogactwo przedstawionych w książce różnorodnych koncepcji sekularyzacji oraz desekularyzacji i sposób, w jaki Autor te perspektywy porządkuje, pozwalając czytelnikowi na zajęcie własnego stanowiska wobec najważniejszego dyskursu socjologii religii. Konfrontuje on z sobą różne prognozy przemian religijności, skłaniając do refleksji na temat przyszłości religii w nowoczesnym społeczeństwie. Stawiając wiele ważnych z socjologicznego punktu widzenia pytań, na które nie zawsze udzielić można gotowych odpowiedzi, wskazuje na obszary niedostatecznie zbadane przez socjologię religii i na kierunki, w których powinna się ona rozwijać. Przyszłość religii, według J. Mariańskiego, rysuje się znacznie bardziej optymistycznie niż przypuszczali to zwolennicy linearnej teorii sekularyzacji. Religia zmienia się, ale nie zanika, ponieważ jest zakorzeniona w naturze człowieka. Zaspokaja te jego potrzeby, których nie jest w stanie zaspokoić struktura społeczna i daje odpowiedzi na pytania, na które nie potrafi znaleźć odpowiedzi nauka.

Dlatego nawet tak daleko idące przemiany społeczne, jak globalizacja, niosą z sobą nie tylko zagrożenia, lecz również szanse

dla religii. J. Mariański pokazuje, w jaki sposób szanse te mogą być wykorzystane, jakie zadania stoją przed tymi, którym zależy na przyszłości religii. Analizując przyczyny atrakcyjności nowych zjawisk religijnych, zwraca uwagę na działania, jakie należy podjąć, aby człowiek współczesny mógł znaleźć odpowiedź na swoje potrzeby duchowe w ramach tradycji chrześcijańskiej, a nie poza nią. Te wnioski i wskazówki stanowią rzeczywistą pomoc praktyczną dla wszystkich, którym zależy na przyszłości religii. Ważną konkluzją publikacji jest stwierdzenie, że współczesne przemiany religijności nie mają charakteru deterministycznego, nie są to procesy, którym ludzie wierzący mogą się tylko biernie przyglądać. Przyszłość religii, w tym i chrześcijaństwa, zależy będzie nie tylko od tendencji rozwoju społecznego, lecz również od konkretnych działań, wyborów i decyzji ludzi wierzących.

Książka zyska z pewnością szerokie uznanie wszystkich, którzy chcieliby zrozumieć procesy przemian religii we współczesnym społeczeństwie. Sposób, w jaki Autor zmierzył się z tym trudnym zagadnieniem, inspirowa i pobudza do myślenia, a przedstawione w niej wielopłaszczyznowe spojrzenie na to zagadnienie sprawia, że jej lektura jest intelektualną przygodą. Całość stanowi kompleksowe źródło wiedzy teoretycznej na temat współczesnej sytuacji religii i z pewnością stanie się inspiracją wielu badań empirycznych i opracowań teoretycznych.

Agnieszka Zduniak